
СТАТИИ

РЕЛИГИОЗНИ СИМВОЛИ, РАЗЧЕТЕНИ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ПРАВОТО: КРЪСТЪТ НА РАЗПЯТИЕТО

Милена Караджова*

*ВЛАСТ. „Ти, Хефесте, велението бащино
ще трябва да изпълниш – към скалистите
била, ей там, ще приковеш бунтовника...
Сложи ги на ръцете му и здраво бий
със млата! Прикови го върху зъбера!“¹*

В средата на март т.г. взех участие в международна конференция на тема „Социокултурните кодове на съвременното развитие“. Научните ми интереси от последните години ме насочиха към доклад, който да представи юридическата гледна точка при възприемането на утвърдени религиозни символи. Първият символ, на който се спрях, беше кръстът на разпятието. „Разчитайки“ го през призмата на правото, исках да разкажа за правната фактология, която може да бъде разгадана в този символ: кога, къде и по отношение на кого се е прилагало наказанието смърт чрез разпъване и каква е процедурата за изпълнението му. Интересът, който презентацията предизвика, ме мотивира да задълбоча проучването.

Актуалността на текста може да бъде обоснована не само с любопитство към историческото развитие на правните възприятия, свързани със символа на кръста, но и с масовата мигра-

* Адвокат от София, доктор по право.

¹ **Есхил.** Прикованият Прометей. Антични трагедии. Превод А. Ничев. С.: Отечество, 1985, 7–9.

ция към Европа на големи групи хора, изповядващи исляма, което застави европейските съдилища да се произнесат по въпроса за допустимата употреба на религиозни символи в светската държава.

Правният жест и правният символ

Така зададена, темата поставя въпроса за валидността на символите и на жестовете в правото. Утвърденото (поне така си мисля) разбиране на юриста от ХХІ век е, че правните жестове и правните символи нямат юридическа стойност в съвременното ни; ако понякога им се придава правно значение, то е по изключение и с условности. Това възприятие е логично: нормативният текст е писмен (изключвам правния обичай в малкия брой казуси, в които би бил приложим), а буквата на закона трябва да съответства на обществените разбирания за справедливото и разумното. За да бъде валиден, законът трябва да е в писмена форма. При частните споразумения в повечето случаи писмената форма е условие за доказването им, а за определени видове договори е изискване и за действителността им. Конклюдентните действия са признати като възможност за юридическо валидиране само при определени обстоятелства, но тълкуването им като израз на правна воля е силно стеснено.

Едно по-задълбочено проучване обаче установява, че жестът и символите продължават да съществуват и в съвременното право, включително в българското. Употребата им не е така широка, както е била през древността и Средновековието, но въпреки това значението им в някои сфери на живота е съществено. Вероятността технологиите и изкуственият интелект да разширят присъствието им е реална.

Безспорен пример за правни символи, спазването на които е задължително днес по силата на закона, са правилата, приемани от европейските институции, свързани с етикетирането на продукти.² Законите, регулиращи движението по пътищата, също са

² Такива са например маркировката СЕ, въведена с Директива 2009/125/ЕО за създаване на рамка за определяне на изискванията за екодизайн към продукти, свързани с енергопотреблението; символите за етикетиране на автомобилни гуми, храни, дрехи, обувки и т.н.

често сочен пример, даван при обосноваването на юридическата значимост на правните символи и жестове. Законът за движението по пътищата (ЗДвП)³ и правилникът за приложението му⁴ регламентират символно записани правила, които трябва да спазват всички участници в движението: опознавателни и пътни знаци, пътна маркировка, знаци, давани от светофарно устройство, жестове с правно значение, които изпълнява регулировчикът и които имат задължителна сила.⁵

Правният жест обикновено е определян като движение/движения на тялото и най-вече като движение/движения, извършени с ръцете. Чрез тези движения се обозначава конкретна промяна в правни условия или правни отношения. Юридическите жестове може допълнително да бъдат натоварени с доказателствено значение за определени действия, доколкото демонстрират обективните, а не субективните измерения на участниците при изразяваните волеизявления чрез жестове и символи.⁶

Както древността, така и Средновековието активно използват символите и жестовете при демонстриране на обществен статус и за изразяване на волеизявление. Употребата им се обосновава с различни аргументи – например с общностния начин на

³ Закон за движението по пътищата, обн., ДВ, бр. 20 от 1999 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 67 от 2023 г.

⁴ Правилник за прилагане на Закона за движението по пътищата (ППЗДвП), обн., ДВ, бр. 95 от 1996 г., посл. изм., ДВ, бр. 9 от 2023 г.

⁵ „Регулировчикът е лице, на което е възложено да регулира движението посредством подаването на определени сигнали“ – чл. 29, ал. 1 ППЗДвП. Регламентирана е и уредбата на сигнали, подавани от техническо средство – пътните светофари („Пътните светофари се използват за регулиране движението на пътните превозни средства и на пешеходците. Те имат светещи полета с определени: разположение, цвят, форма и символи върху тях. Със светещите полета към участниците в движението се подават светлинни сигнали с определено значение“ – чл. 30, ал. 1 ППЗДвП), светлинните сигнали на автомобилите (мигачи – чл. 26 ЗДвП). Други правни жестове са сигналът с ръка, извършван при маневра на пътя (чл. 26 ЗДвП; ляв/десен пътепоказател, лява/дясна изпъната ръка). При спиране на пътно превозно средство от контролен орган последният трябва да подаде ясен сигнал със стопалка, с описваща полукръг червена светлина през нощта, в определени ситуации – само с ръка (чл. 170, ал. 3 ЗДвП).

⁶ **Hibbitts, B. J.** Making Motions: The Embodiment of Law in Gestures, 6 Journal of Contemporary Legal Issues, 51 (1995), p. 51, 62–63, https://scholarship.law.pitt.edu/fac_articles/124.

живот. Когато общността, а не индивидуалността е доминираща, определени правни волеизявления се изпълняват според разпоредбите на писаното право, но едновременно с това се утвърждават и чрез визуалното им демонстриране, респ. възприемане от общността като цяло. Най-често това се отнася до встъпването в брак, до покупко-продажбата на земя и налагането на наказание. Такова общностно възприемане обикновено се постига чрез публично извършени жестове и ритуали. Примерите са много: ритуалните форми за продажба на земя (при извършването на прехвърлянето например продавачът дава буца пръст на купувача); богатата символика и ритуалността при сключване на брак, свързани с напускането на момичето на бащиния дом и въвеждането на булката в дома на мъжа, установената символика при морганатичните бракове (морганатичен е бракът между аристократ и жена с по-нисък социален статус; при церемонията по сключване на брака булката е от лявата страна на младоженеца, а не от дясната) и т.н. Публичното изпълнение на наказанията и езекуциите обичайно също следва подробно формулирани правила, съпътствани и с употребата на ясно зададени жестове, символи и ритуали. Обратно, в периоди, когато индивидуалността и неприкосновеността на личния живот са водеща норма в социума – каквито са ранният християнски аскетизъм от II–IV в. н. е., постсредновековният XVII век, както и периодът от XIX век насетне, юридическото мислене се дистанцира и от ритуалната изява при изразяването на правната воля. Тогава се търси изявата чрез абстрактния текст на закона, а употребата на жестовете и визуализацията замират.⁷

Мистичността на религията също налагала символното изображение. Както посочва Дионисий Ареопagit, „всички действия на небесните същества, поради самата им природа/същност, на нас са ни предадени чрез символи“⁸. Човекът от древността и Средновековието е силно религиозен. Християнството също припознава символиката и ритуала. Особено в западната

⁷ Hibbitts, B. J. Op. cit., 73–74.

⁸ Дионисий Ареопagit. За небесната йерархия, гл. 1, § 3, https://azbyka.ru/otechnik/Dionisij_Areopagit/o-nebesnoj-ierarkhii/#1.

част на Европа през Средновековието значението на символите и жестовете нараства както в религиозния живот, така и в правото не само поради посочените вече аргументи, но и заради масовата неграмотност. Още повече че на Запад църковният език – латинският, е непознат не само като писмовен, но и като разговорен за повечето хора. За да могат всички миряни да участват в църковния живот, библейски личности и събития се представяли чрез картинни образи. Започнало изработването и разпространението на „библии за неграмотни“ – подвързани дъсчици, на които били изобразявани библейските светци и техните дела. Ежедневната употреба на символи поставила пред каноничното право изискването да регламентира и унифицира значението им при иконописата. Иконографията изисквала спазването на ясни правила за изписването на религиозните образи, на задължителните атрибути, на използваните цветове и т.н., така че бързо и вярно да се постига аналогия между изображението и текста на Светото писание.⁹ Църквата като институция постепенно излязла извън кръга на тясно религиозното, утвърждавайки всеобхватни поведенчески и морални норми. Иконописното изображение придобило надсакрално значение, което в съвременното ни вероятно бихме определили като пропаганда.

Правото също верифицирало употребата на символи, жестове и ритуали. Както посочва Шмит, при изразяване на воля често се налагало да се ползва жестът, който е в състояние „да разтърси въображението, нечувствително към абстракцията“. Жестът имал „сила на закон“ и на „юридическо“ доказателство. Моделите жестове и символи се възприемали предимно от евангелията, с което се търсело преповтаряне на жестовете на Спасителя, а „християнската иконография ги налага на въображението и прави от тях принудителни модели. Та чак до смъртния жест на Христос върху кръста, който се е превърнал в най-висока степен на

⁹ „Докато иконописата е рисуването на икони, самото изпълнение на преносими, кавалетни светителски изображения или сцени от Свещеното писание, то иконографията има за предмет правилата, начина, по който трябва да бъде изобразено дадено лице или сцена, за да може да се различи от друго подобно лице или сюжет“: **Мавродинова, Л.** Иконография на големите църковни празници и страданията на Христос. С.: Изток-Запад, 2012, с. 7.

*signum*¹⁰ на християнството. Фиксиран жест, но който всеки може да възпроизведе върху собственото си тяло, като се „прекръсти“¹¹. При необходимост писмено да бъде изразено съгласие, ако някой е неграмотен, той полагал „подписа“ си чрез „изписване“ на кръст. Употребата на жестовете станала толкова широка, че наложила появата на систематични описания (кодификации) на жестовете.

Символните значения на кръста на разпятието като носител на правна информация могат да бъдат обособени в две групи: 1) кръстът като символ на екзекуция, на позорна смърт – възприятие, налагано от античните правни извори, и 2) кръстът като символ на спасението – образ, който християнството и каноничното право ще припознаят, развият и наложат през Средновековието. В настоящия текст фокусът е върху първата група на символно значение.

Симбиозата религиозно–юридическо и наказанието смърт чрез разпъване

При определени обществени отношения както в древността, така и през Средновековието ясно изпъква връзката между юридическата уредба и религиозните, сакралните възприятия по отношение на символиката и жестовете. Както беше посочено, тази връзка е най-силна при правилата, отнасящи се за встъпването в брак, за продажбата на земя и за наказанията, особено за смъртното наказание. Сакралността обосновава ритуалността, която трябва да верифицира формирането на правновалидна воля и нейната външна изява.

Цицерон се спира многократно върху връзката свещено–юридическо по отношение на правото като цяло и на наказанията – конкретно. Законът има божествен произход; мярката за разумно, добро и справедливо е изначално дадена на човека: „най-мъдрите хора са смятали закона за нещо, което не е създадено от ума на хората и не е някакво постановление на народите, а

¹⁰ *Signum* (лат.) – знак, белег, признак, следа.

¹¹ Шмит, Ж.-К. Смисълът на жестовете в средновековния Запад. С.: Лик и УИ „Св. Климент Охридски“, 2000, с. 11, 58–59.

нещо, вечно управляващо целия свят благодарение на мъдростта на своите заповеди и забрани. Те твърдели, че този първи и последен закон е божествената мисъл, която с разума си нарежда или забранява над всичко¹². Извършилият престъпление ще получи наказание не само според човешките закони, но и според природните, божествените закони: „А по отношение престъпленията спрямо хора и нарушенията на задълженията спрямо боговете не може да има никакво очистване. За тях хората получават наказание не толкова в съдилищата (такива в древността не е имало и днес няма на много места, а където съществуват, те твърде често са несправедливи); престъпниците ги преследват и тревожат фуриите“¹³.

Симбиозата юридическо–религиозно/сакрално е ясно видима при налагането на смъртно наказание, изпълнявано чрез разпъване на кръст. Процедурите по изпълнението на това наказание предвиждат използването на разнообразни символи и ритуали. Такива са например атрибутите на магистрата, издал смъртната присъда (ако присъства на екзекуцията, той облича тогата си наопаки), изискванията към работниците, участващи в изпълнението (да носят цветни дрехи – в част от изворите се говори за червени дрехи или шапка, и звънчета, когато влизат в града, за да могат гражданите, ако решат, да избегнат среща с тях), измиването на ръцете, което прави Пилат, следвайки еврейската религиозна традиция, за да се очисти от невинно пролятата кръв на Христос. Отговорността на съдията е пред обществото и пред боговете. При процеса срещу Иисус Христос тази колизия е драматична за Пилат – той е трябвало да прецени кое право е с приоритет: публичното право на империята, прилагането на което ще предотврати избухването на бунт и безредици, или божественото право (според религиозната доктрина осъждането на невинен е прегрешение).¹⁴ Пилат решава казуса практически, потвърждавайки присъдата на Синедриона и защитавайки интереса на Рим, но от-

¹² Цицерон. За законите. С.: Софи-Р, 1994, с. 157.

¹³ Пак там, 142–143.

¹⁴ В периода от края на I в. н. е. и началото на I в. н. е. римското право е изградило ясна доктрина относно разбирането, че съдията трябва да постановява присъдите си въз основа на своето вътрешно убеждение.

дава и дължимото на юдейския Бог. Изпълнявайки юдейския закон за отмиване на вината за пролятата невинна кръв, той извършва ритуала по очистване чрез измиване на ръцете, за да очисти, да оправдае пред боговете и божественото право собствената си личност. За тези ритуални действия на римския магистрат пише само св. апостол и евангелист Матей: „Пилат, като видя, че нищо не помага, а се усилва смутнята, взе вода, та уми ръце пред народа и рече: невинен съм за кръвта на Тоя Праведник; вие му мислете. И целият народ отговори и рече: кръвта Му нека бъде върху нас и върху чедата ни“ (Мат. 27:24-25). Самият религиозен ритуал е описан в Пета книга Моисеева: когато е намерен убит човек, но не може да се установи кой е убиецът, старейшините от града ритуално измиват ръцете си пред свещениците. Така те „отмиват“ от себе си и от народа чуждата вина, заклевайки се, че кръвта не е пролята от техните ръце и техните очи не са видели убицеа (Вт. 21:1-9).

Знакът на кръста, формата на кръста и кръстната смърт

Знакът на кръста е широко използван в символиката. Този знак съществува както в извънхристиянските, така и в християнските представи. Възприеман е като център с четирите посоки. В Египет знакът „анх“ (*crux ansata*) е символ на живота и безсмъртието. Като сходна с кръста, носеща неговата символика, се сочи и буквата „тав“ от еврейската азбука – това е 22-рата буква, която у древните евреи символизираше жезъла на Моисей, издигнат от него в пустинята; приема се като знак на спасението и вечния живот. В определени култури кръстът е възприеман като знак на смъртта. Като особеност на кръста е сочен и постоянният синтез на противоположните сфери, които свързват раждането и смъртта, както и тяхното взаимно проникване една в друга.¹⁵ Рене Генон в книгата си „Символиката на кръста“, стъпвайки върху традиционния пространствен символизъм, разглежда висшите и низшите състояния на „универсалния човек“, представени като вертикална йерархия от проявления на Битието, всяко от които се

¹⁵ <https://www.pravenc.ru/text/2459015.html>.

разпространява в две перпендикулярни хоризонтални направления, очертавайки триизмерен шестлъчев кръст.¹⁶

Античните автори не правят ясни разграничения между различните техники при изпълнението на смъртно наказание чрез разпъване; термините за екзекутиране се смесват и се използват като взаимозаменяеми, като се употребява най-общо термин, който би могъл да се преведе като „окачвам на стълб“¹⁷. В края на XI в. в есето си *De Cruce* нидерландският хуманист Юстус Липсиус отделя място на формата на съоръжението, на което е било изпълнявано наказанието, и отграничава приковаването към изправен стълб и приковаването на кръст. Приковаването към изправен стълб той назовава *crux simplex*, а приковаването на кръст – *crux compacta*. Проучвайки и анализирайки различни текстове, Липсиус разграничава при *crux compacta* три форми: кръст с формата на буквата X (*crux decussata*), кръст с формата на буквата T (*crux commissa*) и кръст с † форма (*crux immissa*).

Няколко текста от раннохристиянската литература хвърлят светлина върху въпроса за формата на кръста: Посланието на ап. Варнава, *Стромати* на Климент Александрийски и текстът, приписван на Лукиан: „Гъжба на съгласната Сигма срещу съгласната Тау“.

Писанията на апостол Варнава и на Климент Александрийски преповтарят идеята за числовия символизъм, развита от Питагор и неговите последователи.¹⁸ Апостол Варнава прави сравнение между кръста на Исус и гръцката буква T (тау) в глава девета на своето Послание, като обвързва тълкуването на текстове от

¹⁶ **Guénon, R.** The Symbolism of the Cross (публикувана за първи път на френски език през 1931 г.). В трудовете си Генон разглежда и цифровото значение, и символиката на арабските букви, защитавайки разбирането, че основното значение на думата трябва да бъде намерено в числовите стойности на буквите.

¹⁷ **Harley, F.** Crucifixion in Roman Antiquity: The State of the Field. – *Journal of Early Christianity*, 2019, p. 305.

¹⁸ За питагорейското учение за числата като основа на космическия ред и структура черпим информация от единственото достигнало до нас произведение от края на III – началото на IV в. н. е. В науката все още се води спор относно авторството на този текст.

Стария завет (Бит. 17:27¹⁹ и Бит. 14:14²⁰) с гръцката азбука. Апостол Варнава обосновава пред читателите на Посланието, че Авраам е първият, научил тайното послание на трите букви I (йота)²¹, H (ита)²² и T (тау)²³, правейки следното тълкуване: „Какво послание му е дадено [на Авраам от Бог] с това? Узнайте най-напред какво е десет и осем, и после какво е триста. Десет и осем се обозначават (изразяват) – десет с буквата йота (I) и осем с буквата ита (H) и така започва името на Исус. А така, както кръстът във вида (с образа) на буквата тау (T) трябва да показва благодатта на [нашето] изкупление, то е и казано „триста“. И така, в двете букви се открива името на Исус, а в третата – кръстът. Това го е знаел Този, който е положил в нас постоянния дар на Своего учение“²⁴. Такова числово тълкуване прави и Климент Александрийски в „Стромати“, описвайки същия числов символизъм: „Въпросът е в това, че формата на числото триста се явява знакът на Спасителя [Т-кръст], а съчетанието на буквите йота и ита означава Неговото име... Осмицата – това е първи куб, доколкото тя е равна на всичките три измерения [$8 = 2 \times 2 \times 2$]“²⁵.

В произведението „Сигма срещу Тау“²⁶, приписвано на Лукиан от Самосата²⁷, буквата T (тау) е изправена на подсъдимата скамейка. Текстът е представен под формата на съдебна пле-

¹⁹ Бит. 17:27. И с него заедно бяха обрязани всичките от мъжки пол в дома му, както родените в дома, така и купените със сребро от другоплеменници.

²⁰ Бит. 14:14. Авраам, като чу, че сродникът му (Лот) е взет в плен, въоръжи своите триста и осемнайсет слуги, родени в дома му, и гони неприятелите до Дан.

²¹ С буквата H (ита) в гръцката бройна система се означава 8.

²² С буквата I (йота) в гръцката бройна система се означава 10.

²³ С буквата T (тау) в гръцката бройна система се означава 300.

²⁴ Послание на апостол Варнава – https://azbyka.ru/otechnik/Varnava/poslanie_varnavu/#0_9; като най-вероятен период за написването му изследователите сочат първата половина на II в. н. е.

²⁵ **Климент Александрийски**. Стромати. Кн. 6, XI.

²⁶ Преводът в настоящото изследване е направен по текстове на руски и сръбски език; от руски език: **Лукиан из Самосаты**. Суд гласных – http://Annales.info/ant_lit/lukian/sud_glas.htm#01; от сръбски език: **Лукијан из Самосате**: Тужба консонанта Сигма против консонанта Тау, Словѣнски вѣстник – <http://sloven.org.rs/srb/?p=13336>.

²⁷ Лукиан от Самосата живее в периода 120–180 г. н. е. Според част от изследователите обаче текстът е писан по-късно.

доария, като съдии са седемте гласни букви, буквата У (сигма) е тъжител, а буквата Т (тау) е подсъдимата. Импровизираният процес представлява жалба и негодувание срещу промени в езика, при които Сигма е замествана с Тау, като в края на обвинението си Сигма моли съда да осъди Тау на смърт чрез разпъване: „(1)... Сигма се изправи пред съда на гласните с тъжба срещу Тау, обвинявайки последната в насилие и разпиляване на нейното имущество и заявявайки, че всички думи, които са с двойно Тау, подсъдимата е отнела от нея... (12) Такива са престъпленията на Тау срещу хората във връзка с частите на речта. А какво всъщност виждаме, ако от думите преминем към делата? Хората плачат над своята съдба и оплакват участва си, проклинайки Кадъм²⁸ за това, че е въвел Тау в семейството на буквите въпреки нейния външен вид²⁹, защото казват, че тираните, следвайки нейната форма и подражавайки на нейните очертания, сглобили от дърво такава Тау, за да разпъват хора! От нея тяхното гнусно изобретение получило и своето гнусно название. И въз основа на всичко това, каква ще бъде вашата присъда? Колко смъртни присъди е достойна да получи Тау за всичките си злодеяния? Що се отнася до мен, аз считам за възможно и справедливо да се определи за Тау едно наказание. Тау сама във външността си носи заслужаваното наказание: Тау е създала кръста, а хората в нейна чест го нарекли „с-тау-рос“!³⁰

Т-образният кръст е един от иконографските атрибути на св. Антоний (поради което е наричан и „кръстът на св. Антоний“³¹).

²⁸ **Херодот.** История. Кн. V, с. 58. С.: Нов български университет, 2010, с. 306: „Финикийците, които дошли с Кадъм и към които принадлежали гефюреите, донесли при елините, заселвайки се там, многобройни и различни познания и най-вече писмената, каквито елините нямали преди това, както ми се струва – с тях първо си служели всички финикийци. С течение на времето те променили езика си, както и формата на писмената си“.

²⁹ В част от изследванията се посочва, че финикийците първи използват разпъването на кръст като способ за изпълнение на смъртното наказание (вж. също Нов библейски речник. С.: Нов човек, 2021, с. 707: „Разпъването на кръст е разпространено наказание сред финикийците и картагенците, а по-късно се използва масово в елинистическата епоха“).

³⁰ Σταυρος (гр.) – кръст.

³¹ Св. Антоний Велики (251–357, Египет) е смятан за основател на монашеството.

Свети Франциск от Асизи, когато основава Ордена на миноритите в началото на XIII в., възприема Т-образния кръст за символ на ордена.

Историческият период, в който е прилагано наказанието „кръстна смърт“

Въпреки изобилието на коментари, препратки и анализи за разпъването като способ за изпълнение на смъртното наказание всъщност правните и епиграфските свидетелства са твърде оскъдни. Както посочва Харлей, археологическите доказателства са откъслечни и често неубедителни, визуалните доказателства – редки и оспорвани, а литературните често са противоречиви и трудни за тълкуване.³² Като се добави и фактът, че проучванията в тази област най-често са фокусирани върху изследване на съдебния процес срещу Иисус Христос и последвалото му разпъване, възниква нередко колизия между възможните тълкувания на историческата фактология (включително правната) и на теологичната доктрина. Нито библейските, нито извънбиблейските текстове от началото на I в. н. е. ни предлагат достатъчно подробно описание как точно е изглеждало изпълнението на наказанието разпъване на кръст. Установената от VI в. насетне иконография на разпъването на Иисус формира съвременното ни възприятие. В този контекст трите синоптични евангелия³³ и евангелието от Йоан дават доста информация и позоваването на тях става почти неизбежно.³⁴ Но това веднага се превръща в проблем, защото преживяванията на Иисус Христос се установяват в представите и разбиранията като „норма“ или модел, а не като казус от римската наказателна практика.³⁵

Поради това и произходът на наказанието смърт чрез разпъване на кръст трудно може да бъде проследен. В научната литература

³² **Harley, F.** Op. cit., p. 308.

³³ Синоптичните евангелия са евангелие от Матей, евангелие от Марко и евангелие от Лука.

³⁴ В Новия завет гръцката дума „стаурос“ – кръст, е употребена 28 пъти, а глаголят „стауроо“ – разпъвам на кръст – 46 пъти (Нов библейски речник..., с. 707).

³⁵ **Harley, F.** Op. cit., 307–309.

тура се посочва, че разпъването на кръст е разпространено наказание при финикийците и картагенците, а по-късно масово се прилага в елинистичната епоха. Според хрониката на Йосиф Флавий през I в. пр. н. е. Александър Янай във войната му с фарисеите... *отвел пленниците в Йерусалим. Гневът му нямал граници, жестокостта му била безбожна: 800 от военнопленниците разпънал на кръст...*³⁶. Херодот също описва смъртно наказание, изпълнено чрез разпъване (или набиване на кол – както беше посочено по-горе, в древните текстове не се прави ясна словесна разлика между различните форми на екзекуция): *Поликрат, без да обръща внимание на никакъв съвет, отплувал при Оройтес... Но Оройтес го убил – колко недостойно станало това няма да описвам, просто го набил на кол... От съновидението на Поликратовата дъщеря се изпълнило всичко – Поликрат висял нависоко. Зевс го миел, като пускал дъжд, а слънцето втривало в кожата му кървавата влага, която избивала по тялото му.*³⁷ В „Анабазис“ Ксенофонт пише: *Явно е, че неприятелите не ни обявиха война, преди да са помислили добре върху собствената си подготовка. А пък от нас никой не се и замисля как да я водим по възможност най-добре. Имаме ли представа какво ни очаква, ако паднем духом и се предадем на царя, който отрязва главата и ръката на своя еднокръвен и вече мъртъв брат и го наби на кол?*³⁸

Римското наказателно право възприема и развива тази форма на екзекуция, но не би могло по категоричен начин да се посочи откъде римляните я възприемат. Със сигурност обаче са я прилагали, и то не като изключение. Според някои римското разпятие е възприето от древните гърци, според други е възможно картагенците да са ползвали разпъването преди римляните: едни от най-ранните исторически сведения за прилагането на такава екзекуция датират от Втората пуническа война между Рим и Картаген (218–201 пр. н. е.).

³⁶ **Йосиф Флавий.** Юдейската война. С.: Изток-Запад, 2020, с. 29.

³⁷ **Херодот.** История. Кн. III, 125. С.: Нов български университет, 2010, с. 214.

³⁸ **Ксенофонт.** Анабазис. Книга трета, глава първа, 16–17. Ксенофонт. Исторически съчинения. С.: Наука и изкуство, 1984, с. 77.

Изворите свидетелстват, че по време на въстания римляните окачвали на стълб огромен брой хора и според Сенека Млади прилаганите техники са различни (Диал. 6.20.3). Пак Сенека в „Към Новат за гнева“ описва кръстна смърт не само на роби, но и на знатни: *Погледни, ако щеш, резултатите и вредите от гнева!... Виж стотиците вождове, от поколения знайни примери за злочести съдбини: един от тях гневът е пробол в собственото му легло, друго е убил на закриляната от свещени обичаи трапеза, трети е заколил по време на съдебен процес пред очите на многолюдния форум, на четвърти наложил кръвта му да бъде пролята от син отцеубиец, на пети – царското му гърло да бъде прерязано от робска ръка, на шести – тялото му да бъде на кръст разпънато.*³⁹ В „Нравствени писма до Луцилий“ Сенека пише: (3) *Три са тези неща [които ни плашат – б. а.]... страхуваме се от бедност, страхуваме се от болест, страхуваме се от насилието на по-силния. (4) От тях най-много ни разтърсва заплахата от чужда сила... (5) Тук си помисли за тъмницата и кръста.*⁴⁰

При потушаване на въстанието на Спартак между 73–71 г. пр. н. е. около 6000 бунтовници са разпънати в разстояние на 200 километра по Апиевия път. В комедиите на Плавт многократно се споменава за кръстно наказание, прилагано спрямо робите: ... *назад, преди да съм ти рекъл, тутакси ще те предам на кръста – за учение!; Побързай, моля те, прати я вкъщи, да я видят там нейните! Ако не иска зарад нейната любов ние, робите, да бъдем изразпъвани на кръст!; В такава поза някога смъртта си да намериши – извън града – с разперени ръце, на кръст; Недей заплашва. Зная аз, мой гроб ще бъде кръстът.*⁴¹

Както вече беше споменато, причина за трудността при точното определяне на произхода на наказанието смърт чрез разпъване на кръст, както и на времето, когато е започнало прилага-

³⁹ Луций Аней Сенека. Избрани диалози – „Към Новат за гнева“. Първа книга, II. 1–2. С.: Наука и изкуство, 1987, с. 100.

⁴⁰ Луций Аней Сенека. Нравствени писма до Луцилий, писмо XIV. С.: Рива, 2022, с. 48.

⁴¹ Плавт. Гърнето, с. 245; Войникът самохвалец, с. 358, 367, 368. С.: Народна култура – Антични комедии, 1978.

нето му, представлява и обстоятелството, че в древността разпъването на кръст не се е обозначавало с конкретна и всеобщо употребявана дума или израз, за разлика от еднозначността, която този термин е придобил в съвременните езици благодарение на християнството. В изворите, стигнали до нас, „разпъване“, „разпъване на кръст“, „набиване на кол“, „увесване“ са използвани често като синоними.

В изследванията на Чапман се представя систематично филологическо изследване на римската Античност относно екзекуции, които биха могли да бъдат определени най-общо като „разпъване“. Чапман избира в своя научен подход да даде възможно най-широк обхват на този вид изпълнение на смъртно наказание. Като анализира използваната терминология в извори на гръцки, латински, иврит и арамейски, той включва в контекста на „разпъването“ всички възможни способи на набучване или увесване. Друг учен, който работи в същата сфера – Самуелсън, при определянето на периода на възникване на наказанието възприема противоположен на Чапман подход: така наречения от самия него минимистичен подход. Стеснявайки възможните източници за изследване и тълкуване, той стига до заключението, че в нито един библейски или извънбиблейски текст отпреди последните десетилетия на I в. пр. н. е. не откриваме описание на разпъване на кръст, наподобяващо разпъването на Исус Христос. Самуелсън проучва препратки към предполагаеми разпятия в гръцки текстове от Омир до началото на I в. н. е., от латинска литература до II в. н. е. и от Стария завет и установява, че в проучваните текстове липсват описания на разпъване на кръст, сходни със съвременните възприятия. Той изтъква, че съществува „гигантска пропаст“ между това, което ние днес сме възприели като разпятие, и това, което ни казват древните източници, заключавайки, че обичайните изображения на разпъването преди смъртта на Исус Христос не намират широка опора в проучения текстов материал. Нито библейските, нито извънбиблейските текстове до началото на I в. н. е. предлагат толкова подробно описание. Твърденията на Самуелсън, изведени въз основа на неговия „минимистичен“ подход, са оспорени от Кук. Едно от най-съществените разминавания между възгледите на Самуелсън и на Кук е убедеността на последния, че евангелията предлагат историческа, а не помощна

информация. Всъщност Кук заема междинна позиция между тезите на Чапман и Самуелсън, правейки отново анализ и съпоставка на древните текстове. Едно от най-важните заключения на Кук във връзка с настоящото изследване е, че в римското право е съществувала определена стандартизация при изпълнение на такъв вид екзекуции.⁴²

Края на кръстната екзекуция поставя Константин Велики през последните години от своето управление. Възникването на християнството представя разпъването на кръст в нов, различен обществен контекст. Константин Велики признава християнството за разрешена религия в империята, спира гоненията срещу християните и забранява изпълнението на смъртното наказание чрез разпъване. Заявката за човеколюбие е търсена изява по-сетне от византийските императори, а непосягането върху човешкия живот става устойчива характеристика на византийската нормативна уредба и наказателна политика. Доказателство за това е изключително рядкото приложение на смъртно наказание във Византийската империя.⁴³ За сметка на това са предвидени множество членовредителни наказания; *ius necis* (правото да лишиш от живот) е ако не напълно отречено, то силно ограничено; за

⁴² Харлей, в цитираното по-горе съчинение, представя възгледите на Чапман (**Chapman, D. W.** *Ancient Jewish and Christian Perceptions of Crucifixion*. Tübingen, 2008), Самуелсън (**Samuelsson, G.** *Crucifixion in Antiquity: An Inquiry into the Background and Significance of the New Testament Terminology of Crucifixion* (2010) и Кук (**Cook, J. G.** *Crucifixion in the Ancient Mediterranean World*) – **Harley, F.** *Op. cit.*, p. 311, 313–314, 315–316.

⁴³ Във Византия за тежки престъпления се налагат предимно членовредителни наказания и изгнание, докато смъртното наказание и затворът са по-скоро изключения. Причина за това е мястото на Църквата, респ. на християнската идеология, в общия контекст на публичното управление на Източната Римска империя. При Василиките (XI в.) сливането на светското и църковното право в общ нормативен свод може да се приеме като юридическа изява на тези възгледи. „В действителност системата на църковното право във Византия се характеризира с тесни и разнообразни връзки на вътрешноцърковни и държавноправни явления. Най-ярко това свойство се проявява на законодателно (нормативно) ниво, за чийто анализ трябва да се обърнем към Номоканона. Названието *Номоканон* говори, че този сборник ползва за свои източници законите и каноните... В по-късно време това понятие започва да се прилага и спрямо *Василиките*“ – **Бондач, А. Г.** *Νομοι και κανονες във византийското църковно право*, dveri.bg.

най-тежките престъпления се налагат наказания ослепяване и кастриране/осакатяване, а тези, на които са наложени такива наказания, се възприемат от обществото като „полумъртви“⁴⁴. През цялото си съществуване Византия е светска държава, но Църквата има значително влияние по отношение на видовете наказания и тяхното съдържание. Всъщност Византия продължава културните и управленските традиции на Античността, които преплитат светската държава и култура с мистиката. По отношение на смъртното наказание позицията е формирана още от отците на Църквата, които се стремят да спасят човешкия живот. Християнството не определя хората нито като „равни“ – което е невъзможно, нито като „равнопоставени“ – понятие от Новото време. Християнството определя хората като равноценни пред Бог. Фактът, че в Еклогата е било уредено само обикновено смъртно наказание (обезглавяване), че тя почти не третира конфискацията на имущество, че самите членовредителни наказания са въведени, за да заместят смъртното наказание, дава право на някои изследователи да говорят за човеколюбие на исаврийските императори⁴⁵.⁴⁶ В Константинопол законът е възприет през призмата на ученията на гръцките философи като израз на всеобща справедливост, прокламирана от притежаващия това право (в Атина това е ко-

⁴⁴ Както посочва Шмит, изследвайки смисъла на жестовете през Средновековието: „В християнската култура „тялото“ няма призната самостоятелност: то се разбира само в отношението с душата. Тялото е външната част (*foris*), душата е вътрешното (*intus*) и те общуват от цяла мрежа от въздействия и знаци... Една здрава душа не би могла да обитава болно тяло: според Григорий Велики човекът с обезобразено тяло – куц, сляп, гърбав и т.н., не може да стане духовник“ – Шмит, Ж.-К. Цит. съч., с. 62.

⁴⁵ Исаврийската или т.нар. още Сирийска династия управлява Византия през периода 717–802 г.

⁴⁶ Еклога, титул седемнадесет: *Наказание на престъпните въпроси: (3) „Който прави партия против царя или конспириране или прави съзаклатие против него или против държавата на християните, такъв би следвало на часа да бъде убит“; 41. Когато за някои вражди или за грабежи на вещи вършат палеж в град, да се изгорят. Ако пък вън от града нарочно опожарят, да се накажат със смърт чрез меч“.* Смърт чрез меч е предвидена и за други престъпления – 42; 43; за убийство – 45; 46; за разбойничество – смърт чрез обесване (50); манихеите и монтанитите – смърт чрез меч (52) – Еклога. Избрани извори за историята на българската държава и право. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2006, 69–73.

лективен орган, според Платон – просветен управител, и т.н.). В Рим законът не носи този идеалистичен подход към съвършена уредба на обществото – за римляните и в създаването от тях право законът изпълнява преди всичко служебна функция. Законът в Рим не е следствие на общо постигнато съгласие на волите и на интересите. Римският закон е създаден от познавачи; той е обет, обществено обещание; продукт на действието, а не следствие на идеализацията на разбирането и стремежа към справедливост.

Процедурата по изпълнение на наказанието смърт чрез разпъване в Древния Рим

При налагане на наказанията древното право търси във висока степен възмездие, назидание, подчинение:... *а управляващият лишава от живот осъдените, след като ги подложи на публично опозоряване, и то не защото наказанието му прави удоволствие – мъдрият е напълно чужд на подобна жестокост: целта му е тези хора да послужат като назидателен пример за останалите и понеже не са искали животът им да бъде полезен за обществото, то поне смъртта им да бъде от негова полза.*⁴⁷ Наказването няма нравствени и превъзпитателни цели по отношение на осъдения: идеята за налагане на наказание с цел той да преосмисли своя живот и да постигне личностна трансформация е резултат от развитието на теологичните разбирания за симбиозата тяло – душа, верифицирано и чрез църковните правила.

Изворите сочат, че изпълнението на смъртното наказание в Рим се е извършвало чрез посичане с брадва/секира; чрез разпъване; чрез поставяне в чувал с отровна змия/скорпион и хвърляне в реката; чрез изгаряне на клада; чрез посичане с меч. Не би могъл да се изведе каталог на престъпленията, за които се е прилагало разпъване на кръст – това зависело от преценката на наказващия.

Съществено значение при определянето и налагането на вида смъртно наказание в Рим е имало гражданството. Римски гражданин по принцип не можело да бъде публично бичуван и

⁴⁷ Луций Аней Сенека. Избрани диалози – „Към Новат за гнева“. Първа книга, VI. 4..., с. 105.

унижаван. Гражданин на Рим, осъден на смъртно наказание, обичайно бил екзекутиран чрез обезглавяване. Обосноваването на тези ограничения се търси не само в етическите измерения на привилегиата на гражданството, но както вече беше посочено, и в сакралното. За разлика от обезглавяването, което наподобява жертва, разпъването не носи този религиозен характер, поради което се прилагало предимно върху роби и пилигрими. Макар да не попадаме на извори, които изрично да позволяват или забраняват разпъването на римски граждани, прилагането на такова наказание се е използвало – макар и изключително рядко – по отношение на осъдени от най-ниските социални слоеве. Въпреки че древното римско право не допуска привилегии⁴⁸, с течение на времето този принцип започва да избледнява и да се затвърждава установяването на съсловен характер при решаването на иден-

⁴⁸ Цицерон в „За законите“ на няколко места посочва забраната за привилегии в римското право. Той се позовава на специалните разпоредби на Дванадесетте таблици: „Да не се прилагат привилегии“. „Още когато не е имало метежни плебейски трибуни, когато дори още не са мислили за тях, нашите предци са проявили такава изумителна предвидливост за бъдещето. Те не са пожелали да се издават закони за отделни частни лица, т.е. привилегии; нима има нещо по-несправедливо, след като смисълът на закона е да бъде приет и задължителен за всички? Предците ни позволили да се внасят предложения за отделни лица само пред центурийните събрания. Понеже когато народът е разпределен по ценз, съсловие и възраст, при гласуване той проявява повече мъдрост, отколкото ако е събран масово по триби.“ **Цицерон.** Цит. съч., с. 191, 204. Въпреки че традицията забранява привилегиите, респ. дискриминацията, през I в. пр. н. е. обществото в Рим е с ясно обособена социална структура и това намира отражение в приеманите закони. Разсъжденията на Цицерон за недопускането на привилегии и различия при прилагане на правото трябва да бъдат преценени през неговата лична житейска съдба, преди да се даде оценка на цялостните му възгледи. В края на 63 г. пр. н. е. Цицерон произнася пред Сената четири речи против своя политически противник Катилина (*Orationes in Catilinam*), разкривайки готвения заговор. Катилина е принуден да избяга от Рим. Ръководейки следващите заседания, Цицерон успява да убеди Сената да вземе решение да бъдат арестувани и убити без съд заговорниците, които са останали в Рим. Като реакция на тези действия през март 58 г. пр. н. е. е приет законът на Клодий *Lex Clodia de Civibus Romanis Interemptis* за изпращане в изгнание на магистратите, екзекутирали римски граждани без съдебен процес. Цицерон е изпратен в изгнание.

тични казуси.⁴⁹ Това може да се види и в начина на изпълнение на смъртни присъди.

В изключителния не само за времето си труд на Момзен „Римско наказателно право“ се посочва, че термините, които римските юристи използват, за да обозначат наказателното преследване, са *supplicum* и *poena capitis*, а в по-късните периоди е въведен и терминът *capitalis*, т.е. в голяма част от случаите с един термин се обозначавали както съдебната наказателна процедура, така и изпълнението на екзекуцията. Термин, използван, за да обозначи най-вече екзекуцията (без процеса), е *animadvertere*.

В периода на републиката (509 г. пр. н. е. – 27 г. н. е.) по принцип няма дефиниран срок между произнасянето на присъдата и изпълнението на наказанието. Наложено наказание се изпълнявало веднага след неговото обявяване. По времето на принципата (от управлението на Октавиан Август до втората половина на III в. н. е.) с решение на Сената се въвежда изискването за протоколиране на присъдата като условие за влизането ѝ в сила, като е определен и десетдневен срок за това. Присъдата се вписва в Аерариума. В края на IV в. н. е. (при император Грациан през 382 г.), както и през следващия V век започват да се постановяват решения, особено по дела, водени от Сената, за които е предвиден тридесетдневен период между произнасянето на присъдата и нейното изпълнение.⁵⁰

Момзен обособява три хипотези, при които се е изпълнявало смъртно наказание чрез разпъване на кръст: а) изпълнение на смъртна присъда в присъствие на магистрат, когато осъденият е свободен гражданин. Ако е било предвидено публично изпълнение, гражданите се приканвали да присъстват, а самата екзекуция се изпълнявала в присъствието на магистрата. Той пристигал, носейки траурни атрибути, което означавало тогата му да бъде обърната наопаки. Ако екзекуцията не се е извършвала публично,

⁴⁹ Така например Момзен посочва, че след утвърждаването на съсловното наказателно право (*Strafscheidung*) разпъването е изключено като възможност за изпълнение на смъртно наказание при определени съсловия освен в случай на извършено жестоко престъпление – **Mommsen, T.** *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899, S. 921.

⁵⁰ **Mommsen, T.** *Op. cit.*, 911–913.

не било необходимо магистратът да носи тези атрибути; без значение дали екзекуцията се изпълнявала публично, или не, магистратът не извършвал каквито и да било действия – той само прочитал обвинението и приканвал изпълнителите – публични екзекутори, да приведат в действие постановеното от него (обикновено изпълнителите били ликтори – ако са цивилни, или военни, притежаващи военна власт; на ликторите помагали работници, назначавани на служба, а на военния представител на империята – войници от армия); б) понтификално изпълнение на смъртно наказание по отношение на осъдени мъже; в) екзекуция на роби – форма, възникнала в старите времена и утвърдила се с времето като обичайна екзекуция за несвободни. Като начин на изпълнение трите форми не се различавали съществено една от друга.⁵¹

Проучванията от последните десетилетия затвърждават разбирането, че в Римската империя е била установена във висока степен стандартизация на практиките за разпъване на кръст. Изследвайки гръцки и латински текстове от периода между Втората пуническа война (между Рим и Картаген, 218–202 пр. н. е.) до управлението на Константин Велики, Кук обобщава, че наказанието е използвано срещу различни групи лица, включително роби и престъпници. Магистратът прочитал обвинението от *placard* или *titulus*, като прочетеното обвинение можело да бъде поставено на кръста. В анализите на Кук, както и на други изследователи се стига до заключението, че жертвата не е носила целия кръст, а само напречната греда (*patibulum*), която се поставяла върху вече издигнатия стълб, което означава, че уредът за екзекутиране е с формата на Т или на †.⁵²

В средата на ХХ в. близо до Неапол са открити и разчетени два надписа, които хвърлят допълнителна светлина върху уредбата на процедурата по изпълнението на това наказание – *Lex Puteolana (Tabula Puteolana)* и *Lex Cumana (Tabula Cumana)*. Ценността на *Lex Puteolana (Tabula Puteolana)* е в сведенията, които получаваме за изпълнението на наказанията, както и за зна-

⁵¹ Mommsen, T. Op. cit., 915–916; 918–921.

⁵² Cook, J. G. Op. cit.

чението, което имат градските власти при организиране на процедури за екзекутиране. Предполага се, че текстът отразява нормативна уредба, съществуваща в римските колонии или в други пряко подчинени на империята територии. При анализ на езиковата стилистика законът се датира към периода на края на републиката и началото на империята (средата на I в. н. е.), т.е. съвсем близо до смъртта на Христос.⁵³ *Lex Cumana (Tabula Cumana – Надписът от Куме)* са фрагменти от друга мраморна плоча, открити в Куме, отново в района на Неапол. Текстовете може да бъдат датирани към началото на I в. н. е. и въпреки фрагментарността им имат сходства с *Tabula Puteolana*.

Lex Puteolana разграничава екзекуциите на *частни* – изпълнявани по решение на собственика върху негови роби, и *публични* – извършвани въз основа на акт на римския магистрат върху свободни граждани след установяване на извършването на престъпление според римското право. Всеки един собственик на роб можел да изпълни *ius necis* (правото да лиши от живот). Собственикът можел да реализира това свое право върху роба – мъж или жена, по начин, какъвто прецени. Ако собственикът реши смъртното наказание да бъде изпълнено чрез разпъване, би могъл – ако пожелае, да наеме екзекутор, като за целта трябвало да се обърне към т.нар. контрактор (изпълнител) и да го ангажира. Собственикът на роба разполага с власт, сходна с тази на магистрата по отношение на свободните (параграф 2, колона II, 8-10): „Ако някой иска да бъде екзекутиран негов роб – мъж или жена – и иска от тези работници да бъде реализирана екзекуцията, той трябва да предостави материалите и да даде на всеки работник по четири сестерции“. За обозначаването на частния предприемач се използвали латинските думи *redemptor* и *manceps*. Контракторът се назначавал от градските власти, а той самият наемал екзекутор/екзекутори и работници. Относно разпъването на роби законът съдържа също разпоредби по отношение на носенето на *patibulum* (напречната дървена греда на кръста), вериги и въжета, както и относно сумата, която собственикът на роба тряб-

⁵³ **Zaninotto, G.** The Penalty of the Cross According to the Tabula Puteolana – <https://www.shroud.com/pdfs/ssi25part3.pdf>.

ва да заплати на работниците и палача. От текста се вижда, че частният предприемач (*redemptor* или *manceps*), упълномощаван от магистратите да изпълни екзекуцията, е същото лице, което изпълнявало и погребални ритуали в града. При постановяването на присъда за свободни хора *Lex Puteolana* урежда задълженията на наетия от града изпълнител на екзекуцията: той е длъжен безплатно (за своя сметка) да поставя кръстовете и безвъзмездно (за своя сметка) да осигурява всичко необходимо, което е от съществено значение за случая. Ако му се възложело да извлече трупа извън града на определените за целта места, трябвало да го направи, като работниците му трябвало да носят червена дреха и да имат прикачени звънчета.⁵⁴

Lex Puteolana също регулира определени аспекти, свързани с обществената погребална служба, включително определяне на наемането на изпълнител (контрактор), изискванията към неговите работници, както и начина на извършване на подготовката, изпълнението и приключването на екзекуциите. Изпълнението на смъртно наказание – дори над роб, който според римското право е вещ, носело сакрални елементи, характерни за римското наказателно право. Градът организирал процедура по наемането на частен предприемач – изпълнител (контрактор), който да организира изпълнението на екзекуциите. Наетите от изпълнителя (контрактора) работници – обикновено обществени роби, трябвало да живеят извън града в пространство с точно определени граници. „Работниците, допуснати да извършват тази дейност (погребване на трупове), трябва да живеят извън крепостните стени, не трябва да се измиват от първия час на нощта; нямат право да влизат в града, освен за да изнасят мъртвци, да подготвят или да изпълнят наказание. Ако някой от тях трябва да влезе в града, всеки път, когато влезе или трябва да остане там, той ще носи цветна шапка на главата си; освен това никой от тях не трябва да е на повече от 50 години, нито под 20 години. Не бива да има язви, да е кривоок, осакатен, куц/сляп, жигосан. *Manceps* не може

⁵⁴ Brill Encyclopedia of Early Christianity Online, <https://brill.com/display/db/ecco>.

да има по-малко от 32 работници.⁵⁵ В някои извори се разграничават палачи и работници.

За разлика от текстовете, открити в района на Неапол (*Lex Puteolana* и *Lex Cumanana*), които отграничават палача от работниците, в текстовете, описващи процедурата в Рим, обикновено не се споменава за работници. Така например Сенека пише за *turba carnificum* (множество палачи).⁵⁶ Според текстове на Секст Помпей Фест⁵⁷ професията на палачите е била практикувана от мъже, които са правили опит за самоубийство; *Lucius Junius Moderatus Columella* посочва, че отношението към тях в обществото е било лошо.⁵⁸

С времето римското право систематизира и правилата по отношение на мястото, на което са изпълнявани публичните екзекуции. В началото определянето на мястото било оставено на преценката на съдията. В императорския период от достигналите до нас извори научаваме, че съществуват и ритуални екзекуции, извършвани на Марсово поле, като в процесията е бил носен и огънят на Юпитер. Според сведенията на Ливий (22, 57, 3 – вероятно в труда му „От основаването на града“) и Плиний (4, 11, 10) екзекуции с разпъване били извършвани на пазара. По време на принципата публичните екзекуции са изпълнявани на хълма Есквилин.⁵⁹ Съдейки по текстовете, открити в Неапол, можем да смятаме, че в различните градове и провинции с времето са утвърдени чрез правни норми разпоредби за конкретното място и

⁵⁵ **Zaninotto, G.** Op. cit.

⁵⁶ **Луций Аней Сенека.** Нравствени писма до Луцилий (XXIV, 14)...: „Какво ми показваш мечове и пламъци, и тъпа разбеснели се палачи?... Махни всички тези декори, зад които се криеш и плашиш глупците! Ти си същата онази смърт, която неотдавна беше презряна от един мой роб, от една слугиня“ – с. 93.

⁵⁷ **Секст Помпей Фест** (*Sextus Pompeius Festus*) е римски граматик и лексикограф, живял вероятно през втората половина на II в. н. е. Изготвя 20-томно издание *De verborum significatione libri XX*, ползвайки енциклопедичния трактат на живелия по времето на Август граматик Марк Верий Флак. Текстът, дори и частично съхранен, е определян като съкровищница, представяща сведения за исторически, граматически и правни знания.

⁵⁸ Цитатът на *Sextus Pompeius Festus* е по **Zaninotto, G.** Op. cit., бел. 3.

⁵⁹ **Mommsen, T.** Op. cit., 913–914.

време за изпълнение на екзекуцията. По време на празници изпълнението им било отлагано.

Кръстният символ като обществено възприятие

В много от достигналите до нас текстове, разкриващи обществените възприятия за кръстната смърт през древността, се откроява разбирането, че разпънатият е невинна жертва, много често – пострадал за спасението на всички хора (митът за Прометей⁶⁰) или за спасението на общността, очертана в някакви конкретни граници (митът за Андромеда, която била окована като изкупителна жертва на скала над морето, за да бъде спасен градът, управляван от нейния баща).

Сходно отношение може да бъде открито и в еврейските текстове от Античността. Жертвите на Александър Янай в разказаните от Йосиф Флавий събития са смятани от голяма част от населението за невинни. Чапман също описва набор от „възприятия“ за кръста. Така например текстове от еврейската литература свидетелстват за възприятия, които са резултат от непосредственото негативно преживяване на римското разпятие (например идеята за разпнат невинен старец или за национален герой).⁶¹ През 70 г. н. е. Тит Флавий Веспасиан завладява Йерусалим и разрушава Втория храм, а извършваните от него разпъвания затвърждават еврейското възприятие, че екзекутираният е мъченик, пострадал без вина.

xxx

Наказанията в древността са брутални; жестокостите изглеждат безконечни. Набиването на кол и разпъването на хора са част от ежедневието. В процеса на писане многократно възникваше у мен въпросът: какво значение има всичко това днес? И всеки път отговорът беше един и същ: не можеш да разбереш и да осмислиш забраната за изтезание в конституционните и между-

⁶⁰ В мита за Прометей е заложена идеята за безсмъртието, която може да бъде различена и в други митове от древността: мита за шумеро-акадския бог Таммуз, с когото се правят аналогии между Т-образното разпятие и неговото възкресение.

⁶¹ **Harley, F.** Op. cit., p. 311, който се позовава на: **Chapman, D. W.** Op. cit.

народните нормативни разпоредби, ако не извървиш чрез текста пътя на ужаса от насилието, мотивирало категоричността за установяване на хуманност и разумност в съвременната нормативна уредба. Пътят е дълъг, извървява се бавно, с хилядолетия. Извървява се по различен начин в източната и западната част на Европа. Кръстният знак жалонира този път, преобразявайки се в човешкото съзнание от символ на болката, смъртта и унижението в олицетворение на победата на живота над смъртта.

Изтокът и Западът ще развият различни управленски и теологични концепции и модели. Различието ще се прояви в употребата и разчитането на символите, жестовете и ритуалността. В православие и в католицизма иконографията от определен момент насетне ще развие и утвърди различни правила, свързани с изографисването на символни образи. Разбирането за право – особено за каноничното и за църковното право, и мястото му в обществения живот и по отношение на наказването също ще развие съществени различия в източния и западния християнски свят. Западната правна концепция по своя произход, респ. и по своята природа, е тясно обвързана с католическите теологични и литургични понятия за изкуплението и тайнството. Инквизицията трансформира по нов начин символните представи за кръста. Утвърждава се концепцията за чистилището, за изкуплението и за спасението на душата. В този контекст се развива и изискването за самопризнание на извършени грехове не просто като важна, а като задължителна част от наказателния процес. През XIII в. в църковните съдилища се установява изискването за изповед, която, ако е необходимо, може да бъде изтръгната със сила (особено когато е повдигнато обвинение за ерес). Без значение какви доказателства са събрани по делото, обвиненият трябва да признае греха си и да се разкае, включително когато е осъден на смърт, преди да бъде извършена екзекуцията. Целта е душата на съгрешилия да бъде спасена от вечно проклятие, да бъде върната в лоното на Църквата; разкаянието и самопризнанието на клетника не го спасяват от смъртното наказание, защото преди това той

е изповядвал/разпространявал ерес.⁶² Изтезанието е не на кръста, а в името на кръста.

Възприятията за кръста в този християнски контекст и нормативното им отразяване в правните разпоредби остават извън обхвата на този текст. Това е тема, при която акцентът вече би следвало да бъде поставен върху други аспекти, каквито са например правните измерения на свободата на съвестта, разчетени през символа на кръста.

⁶² **Berman, H. J.** Law and Revolution II: The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition. Harvard University Press, 2003, p. 135.